

О.В. Бузько

ДРУГА КОНФЕРЕНЦІЯ АРХЕОЛОГІВ СРСР В ХЕРСОНЕСІ 10—13 ВЕРЕСНЯ 1927 Р. ТА УЧАСТЬ У НІЙ М.І. ВЯЗЬМІТІНОЇ

У статті розглянуто роботу Другої конференції археологів СРСР в Херсонесі 10—13 вересня 1927 року, а також участь у ній М.І. Вязьмітіної — на той час мистецтвознавця, в майбутньому — археолога.

Ключові слова: історіографія, історія археології, конференція, 1927 р., М.І. Вязьмітіна, Херсонес, Херсонеський музей, К.Е. Гриневич.

Серед документів Марії Іванівни Вязьмітіної (1896—1994) в її особовому фонді (Ф. 34, НА ІА НАНУ) в процесі його науково-технічного опрацювання виявлено квиток делегата конференції, фотографію «Учасники Херсонеської конференції 1927 року», газету «Маяк Коммуны» від 11 вересня 1927 р., листівку з планом Херсонеса, листівку-путівник по музею, а також листівку з відображенням моменту буднів конференції «Група делегатів в очікуванні поїздки в Севастополь» (рис. 1—3, 8). Фотографія та листівки надруковані у збірнику, присвяченому підсумкам конференції. Сам збірник (1927 р., наклад 750 примірників) зберігається в особистій бібліотеці М.І. Вязьмітіної (в науковій бібліотеці ІА НАНУ). До збірника вкладено ще одну газету «Маяк Коммуны» від суботи, 10 вересня 1927 року.

У ті роки М.І. Вязьмітіна (рис. 4) ще не була провідним сарматологом і знавцем пізньоскіфських пам'яток, якою вона ввійшла в історію археологічної науки, а була мистецтвознавцем, істориком культури (культурологом, за нинішньою термінологією) та займалася мистецтвом Сходу. 1922 р. вона закінчила Київські Вищі жіночі курси (історико-філологічний факультет, слов'яно-російський відділ), здобувши звання кандидата філологічних наук. З 1923 р. була слухачкою Київського археологічного інституту, мистецтвознавчого відділу, до його ліквідації в 1924 р.; у 1925—1926 рр. продовжувала студії з мистецтва в гуртку «Studio» при науководослідній кафедрі мистецтвознавства у Києві, а з грудня 1926 р. стала аспіранткою Музею мистецтв УАН (нині Музей мистецтв ім. Бог-

дана та Варвари Ханенків) (Ф. 34, Curriculum Vitae).

У 20-і рр. в системі УАН у Києві сходознавство виокремилося в окрему наукову дисципліну. Тюрксько-татарська секція, яка працювала на Першій конференції археологів в Керчі 5—10. IX. 1926 р., намітила об'єднано вивчати мистецтво татарських народів. На цю конференцію професор В.М. Зуммер їздив разом з М. Вязьмітіною та мистецтвознавцем М. Новицькою. Пізніше, протягом усього життя, він товаришував з ними та листувався (його листи до М.І. Вязьмітіної зберігаються в її особовому архіві). В. Зуммер писав: «Довелося зробити подорож до Туркестану, Криму, налагодити зв'язки з науковими робітниками на місцях. В міру, як назбирувався матеріал, я брав його за тему — для семінару з мусульманського мистецтва при київській науково-дослідчій кафедрі мистецтвознавства, для необов'язкового курсу («Мистецтво турецьких народів») у східному факультеті Азербайджанського університету. З теперішнього року я включив його у склад загального курсу з мистецтва Ісламу.» (Зуммер 2005, с. 203—204)

Доповіді Першої конференції археологів у Керчі не були надруковані, однак ми знаємо, що «новиною стало уже саме виділення подібної секції (окремі доповіді на тюрко-татарські теми бували й раніше). Більше того: надрукована в Москві і розіслана Організаційним комітетом попередня «Програма занять» конференції знає ще тільки три секції (первісної, ірано-еллінської та середньовічної археології), і «тюркська культура» знаходить собі місце в ряду — готської, візантійської, хозарської, слов'янської, культури італійських колоній — в секції середньовіч-

© О.В. БУЗЬКО, 2015

Рис. 1. Група делегатів в очікуванні поїздки в Севастополь

Рис. 2. Делегати Херсонескої конференції

ній. Виділенню доповідей з «тюркської культури» в особливу секцію сприяло як те, що її пам'ятки виходять з хронологічних меж середньовіччя, так і те, що конференція відбулась на кримсько-татарському ґрунті: як вказали проф. І.М. Бороздін та Ф.М. Петров, в цьому були — і реалізація гасла самовизначення народностей, і — в області науково-дослідній — виконання боргу перед тюрко-татарами, так мало вивченими до цих пір.» (Зуммер 2005а, с. 110—111).

Як зазначає В.М. Корпусова, «актуальність дослідження ісламського мистецтва в ті роки

була очевидною для вчених як Криму, так і України. Вони бачили зв'язок татарського Криму з Україною в історичних, часто трагічних долях, змішанні крові в шлюбах, взаємовпливі в музиці, вишивках, облаштуванні селянського господарства, житла тощо» (Корпусова 2012, с. 178). Сповнений любові до татар, зокрема, нарис Максиміліана Волошина «Культура, искусство, памятники Крыма» (1925). За свідченням В.М. Корпусової, саме він свого часу в Коктебелі побачив у М.І. Вязьмітінній майбутнього археолога (вони товаришували).

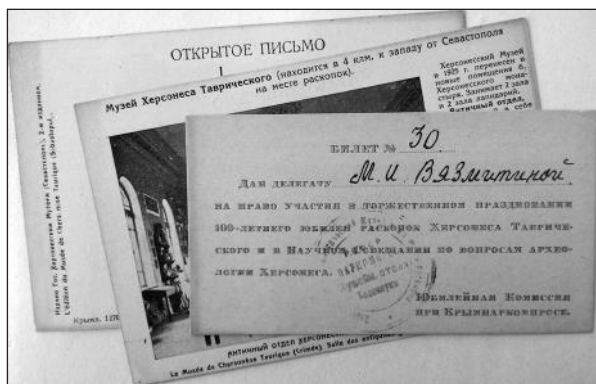

Рис. 3. Квиток делегата М.І. Вязьмітіної

Переходячи до Другої конференції археологів, наголосимо, що на ній працювало дві секції: Херсонеська та Секція загальної археології. Якщо Перша конференція археологів СРСР у Керчі 1926 р. була приурочена до сторіччя Керченського музею, то Друга відбулася, як указано в підзаголовку, «по случаю столетия Херсонесских раскопок (1827–1927)». Технічну підготовку, обслуговування потреб Конференції було покладено на Херсонеський музей, його силами видано ювілейну брошуру «Сто лет херсонесских раскопок (1827–1927)», укладену К.Е. Гриневичем — директором Херсонеського музею (рис. 5). Її зміст (стисло і доступно для загалу) було переказано в статті газети «Маяк коммуны» від суботи, 10 вересня 1927 р.

У розділі «Підготовчі роботи з організації ювілейного торжества та конференції» зазначається, що внаслідок непередбачених обставин від ювілейної збірки довелося відмовитись, але Музей видав до ювілейних днів черговий (2-й) випуск «Херсонесского сборника» (Вторая конференция... 1927, с. 5–6) У передмові до першого випуску К.Е. Гриневич писав: «Перший випуск виходив у знаменний для Музею час — щойно виповнився XXXV-річний ювілей систематичних розкопок Херсонеса, а наступного року (1927) відзначатиметься сторіччя від початку розкопок... Випускаючи в світ цей «Збірник», дирекція Музею дивиться сміливо вперед і сподівається, за підтримки центральних закладів, зрушити з мертвої точки справу дослідження Херсонеса» (Гриневич 1926, с. 5–6).

Список членів Президії (рис. 6), схвалений зборами, був такий: Голова Головнауки РСФФР Ф.М. Петров, Нарком Просвіти КрАСРР У. Баліч, акад. С.Ф. Платонов, акад. В.П. Бузескул, директор Херсонеського музею К.Е. Гриневич, проф. В.О. Городцов, проф. М.І. Новосадський, проф. О.Ф. Вальдгауер, проф.

Рис. 4. М.І. Вязьмітіна, 1920-і рр.

О.М. Деревицький, А.І. Маркевич, проф. О.С. Федоровський, проф. М.О. Макаренко, проф. І.М. Бороздін, проф. Ю.В. Готьє, проф. М.Д. Протасов, І.П. Бірзгал, Ю.Ю. Марті та секретарі — проф. В.М. Зуммер, М.Л. Ернст і Г.Д. Белов. Головою Конференції обрали акад. С.Ф. Платонова, зам. голови — А.І. Маркевича та К.Е. Гриневича, генеральним секретарем — О.С. Федоровського, головою Херсонеської секції — акад. В.П. Бузескула, а через його відмову — М.І. Новосадського, зам. голови — О.Ф. Вальдгауера; головою Секції Загальної Археології — В.О. Городцова, зам. голови — І.М. Бороздіна (Вторая конференция... 1927, с. 6).

Урочисте засідання конференції з усім належним події та притаманним часу пафосом відкрив 10 вересня голова Головнауки Ф.М. Петров, зазначивши важливість такого роду урочистості напередодні десятої річниці Жовтневої революції і завершив доповідь словами: «І тепер, коли нам погрожують з усіх боків вороги, ми всі, як один, кажемо: "лишіть нас у спокої, дайте можливість спокійно будувати нашу культуру". Ми не хочемо війни, нема жодної держави в світі, яка б так ненавиділа війну, як ми; однак, якщо на нас нападуть, ми зуміємо захистити те, чого ми досягли шляхом нелюдських зусиль, ми відстоїмо своє право на життя і творчість. Від імені Головнауки Наркомпросу та урядових органів РСФФР оголошую II Всесоюзну археологічну конференцію відкритою» (там само, с. 9).

Рис. 5. Обкладинка книжки К.Е. Гриневича «Сто лет херсонесских раскопок (1827—1927)»

Було прийнято такий порядок засідань: робота велася по секціях з 10-ї ранку до 2-ї год. дня, після обідньої перерви — з 5-ї год. дня до 9-ї вечора. Перше урочисте засідання було призначено на 10 вересня, і воно відбулось у залі Міськради о 6-й вечора, разом з партійними, радянськими, професійними та військовими організаціями Криму і Севастополя (там само, с. 6).

Засідання Конференції відбувалися 11—12 вересня. Наведемо список доповідей, що прозвучали:

11 вересня на пленарному засіданні було заслухано доповідь К.Е. Гриневича «Найдавніша оборонна стіна в Херсонесі, виявлена розвідкою в 1927 р.» (частина доповіді відбувалась на місці розвідки); 12 вересня заслухали доповідь М.Л. Ернста «Неаполь Скіфський» (до сторіччя з часу перших розкопок). Третьою на порядку денному була доповідь П.І. Голландського «Про заходи технічної охорони пам'яток Херсонеса».

Херсонеська секція, засідання 11 вересня: В.Ф. Штіфтар «Євпаторія-Каркінітіда, як частина херсонеського округу» (співповідачка П.Я. Чепуріна); засідання 12 вересня: О.М. Деревницький «Херсонеські короласти»; М.І. Новосадський «Критичні та ексегетичні замітки до деяких херсонеських написів» і О.С. Федоровський «Середньовічна бронзова статуетка, знайдена в Херсонесі».

Секція загальної археології, засідання 11 вересня: Г.А. Бонч-Осмоловський «Попередні дані про розкопки Кримської експедиції Зоологічного музею Академії Наук СРСР в 1927 р.»; Т.Ф. Гелак «Сліди доісторичної людини в Херсонесі і на Гераклеїському півострові»; засідання 12 вересня: В.О. Городцов «Кам'яні знаряд-

дя, знайдені в ґрунті давнього Херсонеса та його околиць»; О.О. Фомін «Огляд попередніх розвідувальних робіт в Судаку»; Ю.В. Готьє «Розчистка базилики в “Георгіївській” башті судакської фортеці»; Е.Г. Оксман «Скарби Ермітажу в костелах степової України та Криму»; В.А. Пархоменко «Київська Русь і печеніги (до питання про взаємовідносини Київської Русі зі степом)»; Ю.Ю. Марті «Про результати робіт експедиції Керченського музею з обстеження городищ Кіммерика, Кітея та Акри на Керченському півострові влітку 1927 р.»; О.О. Захаров «Кераміка Богаз-кьоя та аналогічна до неї кераміка Закавказзя та Криму»; Д.П. Гордєєв «Про грузинські грекофільські середньовічні пам'ятки, переважно живописні»; М.О. Захаров «Перші кроки систематичного вивчення городищ північно-західного Кавказу»; М.А. Щербачков «Аттицизми в “Трійці” Рубльова» (довідь знята за браком часу, наводяться тези).

У ніч між засіданнями, з 11 на 12 вересня, роботу конференції по-справжньому «сколихнув» знаменитий Кримський землетрус, найпотужніший за останні 170 років силою від 6 до 8 балів (Благоволін 1993, с. 49). Про це вказано і в ювілейному збірнику, і в газеті «Маяк Коммуны» та, очевидно, і в інших тогочасних газетах. Адже були поранені й загиблі. Причиною смертей став навіть не так землетрус, як панічний страх. Було зафіксовано випадок саможубства. Люди, в прямому сенсі слова, божевільні від жаху.

Конференція відреагувала на подію екстремним засіданням Президії: «З огляду на землетрус, що стався під час робіт Конференції, у рокову ніч з 11 на 12 вересня, після перших підземних поштовхів було скликано екстрене засідання Президії Конференції для напрацювання спеціального заклик до населення для попередження всезагальної паніки, що розпочиналась. Засідання відбулося о 1 годині ночі, і напрацьоване Президією звернення, датоване 3 годиною ранку, одразу було телефоном передане до Севастополя Голові Виконкому для опублікування від імені Конференції. Розміщене в екстреному випуску «Маяка Коммуны» 12 вересня.

До населення міста Севастополя.

II Всесоюзна Археологічна Конференція, що засідає в Херсонесі і має у своєму складі геологів, закликає населення міста Севастополя поставитись спокійно до підземних поштовхів, що сталися в результаті дії горотворних процесів.

Жодна значна небезпека місту Севастополю не загрожує.

Можливі повторні поштовхи навряд чи будуть значними. Тому Конференція закликає на-

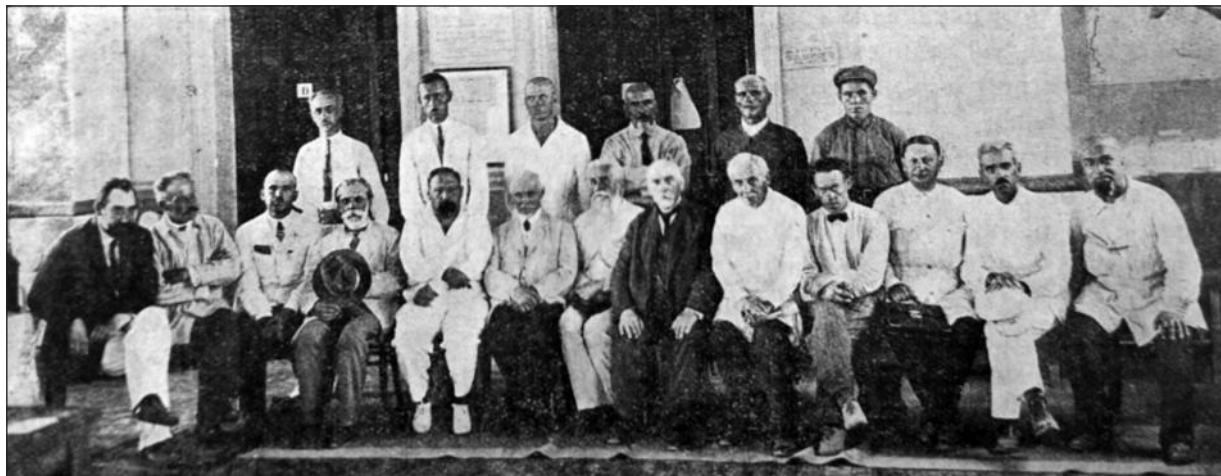

Рис. 6. Президія конференції. Сидять (зліва направо): О.Ф. Вальдгауер, М.О. Макаренко, К.Е. Гриневич, В.П. Бузескул, Ф.М. Петров, голова Конференції С.Ф. Платонов, А.І. Маркевич, М.І. Новосадський, В.О. Городцов, Л.Я. Вайнер, О.С. Федоровський, І.М. Борздін, В.М. Зуммер; стоять (зліва направо): М.Д. Протасов, М.Л. Ернст, Г.Д. Белов, О.М. Деревичкий, М.З. Федоров і т. Видинський

селення до повного спокою та нагадує, що землетрус небезпечний лише тоді, коли застає населення знеацька.

Геть паніку!

Спокійне і розумне ставлення до зазначених природних явищ!

Президія II Всесоюзної Археологічної Конференції.

Херсонес, 3 години ранку 12 вересня». (Вторая конференция... 1927, с. 59)

Землетрус був відображений у творах літератури та мистецтва того часу. Перший його поштовх був описаний у романі Ільфа і Петрова «12 стільців»: «Было двенадцать часов и четырнадцать минут. Это был первый удар большого крымского землетрясения 1927 года. Удар в девять баллов, причинивший неисчислимые бедствия всему полуострову...».

Михайло Зошенко в гумористичному оповіданні «Землетрясение» (1930) писав: «Тем более после землетрясения народ стаями ходит. И все на улице, никого дома. И все не в своем виде, полуодетые, с перинами и матрацами».

Художник К. Петров-Водкін гостював тоді з дружиною і донькою у Коктебелі в Максиміліана Волошина. Невдовзі після того він написав картину «Землетрус у Криму».

Урочисте засідання Конференції відбулося ввечері 13 вересня в Севастополі, в залі Міськради. Перед відкриттям засідання член Конференції О.С. Федоровський виступив з лекцією про землетруси «з метою інформації населення стосовно сутності землетрусу, що стався в цей час в Криму». (Вторая конференция... 1927, с. 59). Після цього із завершальною промовою

виступив голова Конференції С.Ф. Платонов: подякував директору Херсонського музею і керівнику херсонських розкопок К.Е. Гриневичу за сприятливу атмосферу і Головнауці Наркомпросу в особі її представника Ф.М. Петрова за підтримку. Потім виступив Ф.М. Петров. Він зупинився на важливості висловлених у резолюції побажань, згадав Керченську конференцію минулого року та відзначив організаційну роботу, здійснену в Криму — найперше, йшлося про Херсонський Музей, який «складається із системи приміщень, в яких з великою майстерністю представлені всі археологічні багатства Херсонеса, що стали тут доступні не лише для вивчення спеціалістами, а й для розуміння широкими масами». (Вторая конференция... 1927, с. 60) Після цього акад. С.Ф. Платонов оголосив Конференцію завершеною і закрив засідання.

14 вересня, після закриття Конференції, відбулась екскурсія на Гераклейський півострів (рис. 7). «Маршрут був складений таким чином, щоб охопити руїни давніх споруд, що лежать на Георгіївській дорозі, оглянути Георгіївський монастир, розкопки 1924 року Наукової асоціації сходознавства та острівок св. Климента. Через пізній час довелося відмовитися від огляду Балаклави та її захисних споруд, а з огляду на мобілізацію всіх машин Кримкурсо з причини землетрусу — їхати на лінійках, що значно сповільнило темп екскурсії» (там само, с. 61).

35 учасників оглянули місця розкопок М.М. Печонкіна на Маячному півострові та І.М. Борздіна в районі уроч. Олександріада. До Херсонеса повернулися пізно ввечері.

Рис. 7. Делегати конференції сідають в автобус

Впродовж конференції гості могли відвідувати Херсонський музей. У 20-і рр. ХХ ст. розпочалося формування фондів державних музеїв по всьому Радянському Союзу, а в Херсонесі цьому сприяла активність директора музею — історика та археолога К.Е. Гриневича. Однак, аби не применшувати заслуг його попередників, варто коротко зупинитися на житті музею до того.

Датою його заснування вважається 1892 рік, коли під керівництвом К.К. Косцюшко-Валюжиніча, якому вдалося випросити в Імператорській Археологічній комісії невеликі кошти, було збудовано будівлю «барачного» типу. Над нею була вивіска «Склад местных древностей из раскопок, производившихся ИАК с 19 мая 1888 г.». К.К. Косцюшко-Валюжиніч регулярно повідомляв про збільшення кількості відвідувачів і був певен, що «*вопрос о местном музее есть только вопрос времени*» (Діанова, Красовська 2009, с. 74).

У різні роки, з кінця ХІХ ст., крім археологів, музей відвідали такі відомі люди: М. Заньковецька, М. Садовський, К. Станіславський, В. Немирович-Данченко, О. Горький, А. Ахматова, І. Бунін, А. Чехов, В. Мейерхольд, Д. Мамін-Сибіряк, О. Толстой, А. Васнецов, К. Маковський, М. Волошин та ін., чії автографи збереглися у Книзі відвідувачів (Дет. див.: Діанова, Красовська 2009).

У роки Першої світової війни та революції директором музею був Л. Моїсеєв. Чотири роки (з 1914 р.) музей був зачинений для відвідувачів і поновив роботу лише в 1918 р. З 1921 р. Л. Мо-

їсеєв добивався передачі у відання музею садиби і будівель монастиря, і йому таки вдалося їх отримати. Постановою РНК і ЦВК Кримської АСРР від 1923 р. Музею віддали приміщення колишнього чоловічого монастиря.

1925 р. був поворотним в історії музею, коли він «*став перетворюватись зі "складу старожитностей" у великий науково-дослідницький і науково-просвітницький заклад*» (Діанова, Красовська 2009, с. 83). У 1924 р. директором Херсонського музею став К.Е. Гриневич, який у стислі строки створив Заповідник і Археологічний музей. Влітку 1925 р. Музей з античним і візантійським відділами, лапідарієм, архівом і бібліотекою було відкрито. З 8,5 тис. відвідувачів у 1924 р. кількість їх зростає до понад 28 тис. у 1928 р. (Кадеєв 1991, с. 120).

Створюючи музей, К.Е. Гриневич використовував досвід Ермітажу та Російського музею в Ленінграді. У нових приміщеннях музейні експонати розмістили за суто тематичним принципом — в окремих кутках-відділах: торгівля, виробництво, оборона, кам'яний архів Херсонеса, побут, могили, релігія, мистецтво — у двох паралельних залах — античного і візантійського Херсонеса (рис. 8).

Експозиція була організована із застосуванням принципу музею, що «сам говорить». Теоретичні аспекти побудови експозиції К.Е. Гриневич виклав у праці «*За новый музей. Херсонесский музей, как первый опыт приложения марксистских идей в музейном строительстве*» (1928). Всі пояснення експозиції були доступ-

Музей Херсонеса Таврического (находится в 4 км. к западу от Севастополя на месте раскопок).

АНТИЧНЫЙ ОТДЕЛ ХЕРСОНЕССКОГО МУЗЕЯ.

Le Musée de Chersonèse Taurique (Crimée). Salle des antiquités grecques et romaines, ouverte en 1925.

Рис. 8. Листівка «Античний відділ Херсонеського музею»

ні найширшим колам відвідувачів. «Відомо, що великий відсоток молоді, що займається самоосвітою, надає перевагу самостійному відвідуванню музеїв, а не груповим екскурсіям. Окрім того, навіть учасники групових оглядів часто користуються написами для з'ясування тієї чи іншої деталі, що їх зацікавила, але не увійшла до розповіді екскурсовода» (Гриневич 1928, с. 10). За задумом, мала вибудовуватися чітка й продумана «лінія» найекономнішого екскурсійного огляду музейних залів. Вітрини були пронумеровані, біля входу висів екскурсійний план залу з номерними позначками вітрин, червоною лінією зі стрілкою було показано екскурсійний маршрут огляду залу з усіма тематичними кутками. Зроблено подвійний етикетаж: великим шрифтом — короткий підпис для неспеціалістів і детальніший опис для фахівців. І, нарешті, музей залишався відкритим для удосконалення. На вході відвідувачі бачили напис: «Музей як вогнище культурно-просвітницької роботи — є живий організм, що потребує постійної над собою роботи. Всі зауваження записуйте в Книгу для відвідувачів. Всякі слушні поради будуть взяті до уваги» (Гриневич 1928, с. 12)¹.

¹ Подальша доля К.Е. Гриневича склалася трагічно. У працях кінця 20-х рр. він ще присвятив багато уваги суто музейним проблемам. 1928 р. він був у Мо-

Херсонесский Музей в 1925 г. перенесен в новые помещения б. Херсонесского монастыря. Занимает 2 зала и 2 зала лапидарий.

Античный отдел, заключающий в себе предметы от VI в. до н. э. вплоть до V в. по р. X., построен тематически, в порядке осмотра, а именно:

1. Географич. уголок.
2. Торговля.
3. Производство.
4. Оборона.
5. Община (соц.-полит. строй).
6. Быт (жилище, одежда, пища и пр.).
7. Могилы.
8. Религия.
9. Искусство.

Осмотр в порядке №№ витрин по определенному маршруту. Все главнейшие памятники объяснены.

Подр. см. «Иллюстр. Путеводитель по Херсонесу» (1926).

Отже, конференція завершилась резолюцією. У пункті I зазначалося, що необхідно продовжувати розкопки в Херсонесі, просити Головнауку про виділення коштів на охорону пам'яток, що гинуть. Зокрема, йшлося про необхідність вивчення пам'яток Гераклеїського півострова з огляду на заселення його території. Керуючись цим рішенням, наступного року на базі Херсонеського музею була створена Гераклеїська експедиція, яка стала досліджувати хору Херсонеса. Очолював її К.Е. Гриневич, який на той час працював у Москві і був головою музейного відділу Наркомпросу РСФРР, що сприяло тому, що «на проведення цих робіт з бюджету країни було виділено досить значну на той час суму» (Зубарь 2009, с. 27).

скві, де, серед іншого, читав курс музеєзнавства в Московському інституті нових мов. А 1933 р. його вислали до Новосибірська. Пізніше, 1935 р., його заарештували та відправили до Карагандинського табору на 5 років за звинуваченням: «У новорічну ніч під час спиритичного сеансу викликав дух штурмовика Рема». До початку 40-х рр. К.Е. Гриневич не мав змоги займатися наукою. Повернувшись 1953 р. до Харківського університету, він знову зайнявся античною проблематикою. Зокрема, він продовжував досліджувати захисну систему Херсонеса. Результати роботи було опубліковано 1959 р. у відродженому «Херсонеском сборнике». (Кадеєв 1991; Зубарь 2009).

Пунктом II Конференція постановила провадити розкопки згідно з загальним виробничим планом; здійснювати їх разом з місцевими археологічними музеями; у кошторис розкопок вносити статтю щодо технічної підтримки пам'яток та охорони місця розкопок.

Пункт III включав посилення пункту минулорічної постанови (який не виконувався) про обов'язкову присутність на розкопках давніх стоянок геолога, а на пізніших, архітектурного характеру, — архітектора для точної архітектурної фіксації.

IV пунктом було прийнято клопотання перед Головною наукою про оголошення Пантикапея, гори Опук і городищ Кітея та Німфея державними заповідниками.

V пункт постановляв продовжувати дослідження Неаполя та інших скіфських городищ у Криму; організувати систематичні розвідки у Судаку; продовжити розкопки в Євпаторії.

VI пункт наголошував на бажаній публікації звіту про роботу конференції у вигляді окремого видання. (Завдяки виконанню цього пункту ми тепер маємо змогу дізнатися про те — Б.О.).

VII пункт постановляв здати всі матеріали Конференції в архів Херсонеського музею.

VIII пунктом конференція постановила скликати наступний Всесоюзний Археологічний з'їзд конференції у Москві, згідно з постановою Керченської конференції (Вторая конференция... 1927, с. 62—63)

М.І. Вязьмітіна значиться 21-ю в алфавітному списку із 88 учасників конференції (із них 10 — жінки): «Вязьмитина Мария Ивановна. Киев. Музей Искусств при Всеукр. Академии Наук» (Вторая конференция... 1927, с. 7) Загалом було представлено чотири республіки СРСР: РСФРР, УСРР, БСРР і ЗакСРР. Із РСФРР — 76 делегатів, зокрема, з КрАСРР — 48, з УСРР — 8, із ЗакСРР та з БСРР по одному (там само, с. 6). Очевидно, на Другій конференції М.І. Вязьмітіна не виступала з доповіддю. Принаймні в її рукописних, друкованих автобіографіях і Curriculum Vitae, що зберігаються в архіві, про це не сказано. Лише значиться: «Від Музею Мистецтва ВУАН була присутня на таких конференціях: в 1926 на Керченській археологічній конференції, в 1927 — на Херсонеській конференції, в 1929 на 2-му Всеукраїнському з'їзді сходознавців, де читала доповідь “Дві датовані речі Музею мистецтва ВУАН”»². Отже, якби доповідь відбулась, ймовірно, це було б указано.

² 1927 р. датовані дві рукописні праці М.І. Вязьмітіної: «Средневековая плакетка из слоновой кости Музея искусства ВУАН» (1 др. арк.) і «Мосульские инкрустированные бронзы из собрания Музея искусств ВУАН» (4 др. арк.). В Curriculum Vitae є запис: «У Музеї мистецтв УАН читала доповіді про “Інкустовані мосульські бронзи Музею Мистецтв УАН”. Також у 1927 р. у видавництві «Сяйво» вийшов її переклад з англійської «Острівних оповідань» Джека Лондона.

- Благоволин Н.С. Сейсмотектонические и сейсмогравитационные процессы в Горном Крыму // Геоморфология. — М., 1993. — № 2. — С. 49—56.
- Волошин М.А. Культура, искусство, памятники Крыма // КРЫМ. Путеводитель / Под общ. редакцией д-ра И.М. Саркизова-Серазини. — М.; Л., 1925. — С. 126—148.
- Вторая конференция археологов СССР в Херсонесе 10—13 сентября 1927 года. По случаю столетия Херсонесских раскопок (1827—1927). — Севастополь, 1927.
- Гриневич К.Э. Стены Херсонеса Таврического. — Севастополь, 1926 (Хсб. — I).
- Гриневич К.Э. Сто лет херсонесских раскопок. 1827—1927: Исторический очерк с экскурсионным планом. — Севастополь, 1927.
- Гриневич К.Э. За новый музей: Херсонесский музей, как первый опыт приложения марксистских идей в музейном строительстве. — Севастополь, 1928.
- Діанова Т.В., Красовська Н.В. Херсонеський музей очима відвідувачів // Археологія. — 2009. — № 1. — С. 72—86.
- Зубарь В.М. Летопись археологических исследований Херсонеса-Херсона и его округа. — Симферополь, 2009.
- Зуммер В.М. Про мистецтво турецьких народів // Кочубей Ю.М., Циганкова Е.Г. Орієнтальне мистецтвознавство в Україні в 20—30 рр. XX ст. В.М. Зуммер (1885—1970). — К., 2005. — С. 203—205.
- Зуммер В.М. Тюрко-татарская секция Конференции археологов в Керчи (5—10/IX 1926) [из отчета Педагогическому факультету] // Кочубей Ю.М., Циганкова Е.Г. Орієнтальне мистецтвознавство в Україні в 20—30 рр. XX ст. В.М. Зуммер (1885—1970). — К., 2005а. — С. 110—131.
- Кадеев В.І. Костянтин Едуардович Гриневич // Археологія. — 1991. — № 4. — С. 119—129.
- Корпусова В.М. Київські друзі Максиміліана Волошина: з історії української інтелігенції XX ст. // Фронтири міста. Історико-культурологічний альманах. — К. — 2012. — № 1. — С. 166—196.

Надійшла 16.12.2014